

УДК 94(437=161.2)"1918/1939":331.556.46-044.332

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.25.14>

**ПРОБЛЕМА ЗАЙНЯТОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ АДАПТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ВИХІДЦІВ НА ТЕРЕНАХ МІЖВОЄННОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ.
ВИРОБНИЧА (ТРУДОВА) ПОВСЯКДЕННІСТЬ: МІЖ ЗВИЧНИМ
І ВИМУШЕНИМ (1918–1939)**

Зубко Ольга,

кандидат історичних наук,

докторант кафедри історії України та культури

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Українська політична еміграція міжвоєнної доби була зумовлена як Першою світовою війною, так і поразкою Української революції. За межами своєї державної території опинилися уряди УНР і ЗУНР, які різними методами продовжували боротьбу за повернення в Україну. Окрім того, в еміграцію потрапила значна кількість військових, мобілізованих до армій Денікіна і Врангеля, та тих, хто внаслідок Першої світової війни потрапив у полон. Емігрантами ставали і цивільні біженці, які втікали від воєнного лихоліття та більшовицького терору. Такими ж були й трудові емігранти з Галичини. Точної цифри великого «витікання» людей з України до ЧСР не встановлено. Приблизна кількість українських вихідців у цій країні коливається в межах 20 тис осіб.

Процес еміграції кардинально змінив соціальний статус українського вихідця, бо колишні його соціальні ролі і чітке місце у соціальній ієрархії групи не бралися до уваги «новим» чехословацьким життям та «новим» чехословацьким суспільством, до того ж уцент нівелювалися попередні соціальні контакти та відносини.

Соціальна адаптація – це процес пристосування індивіда до умов соціального середовища; вибудовування ним адекватного відношення із соціальними об'єктами; його інтегрування у соціальні групи, що передбачає прийняття ним норм і цінностей нового соціального середовища. Для соціальної адаптації вагомим є узгодженість оцінок і домагань індивіда із цінностями та цілями оточуючого його соціуму. Соціальна адаптація має такі (умовні) рівні: макрорівень (у межах загального соціуму); мезорівень (трудова або виробнича соціальна адаптація); мікрорівень (внутрішня соціальна адаптація).

Для українських політичних вихідців у міжвоєнній ЧСР адаптаційні питання виявилися болючими через те, що всі вони (професура, кадрові офіцери, держслужбовці, політики, а ще й «новопідготовлене» виключно для України студентство – колишні вояки армії УНР та самопроголошені отамани) були спільною здебільшого із середньою або вищою освітою. А отже, психологічно були більш уразливими індивідами, яким важче було адаптуватися та утримувати свій попередній або цюїно набутий професійний (соціальний) статус порівняно з емігрантами, котрі не мали будь-якої освіти. У нових соціально-економічних і культурних умовах українські політичні вихідці змушені були займатися справами, які давали їм змогу суто фізично вижити.

Старе еміграційне покоління взяло на озброєння для боротьби з безробіттям: літературні гонорари, аудієнції у вищих чиновників, заклад дорогих речей у ломбард, кредити у крамницях і тільки на останок фізичну некваліфіковану працю. Проміжними варіантами були ще винахідництво, епатаж (суперечки, закладництво) та ворожіння.

Молоде ж покоління емігрантів-таборян натомість узялося за навчання (теоретичне та практичне) новим професіям, вивчення іноземних мов і, врешті, за ту саму фізичну некваліфіковану працю.

Ключові слова: міжвоєнна Чехословаччина, українська еміграція, фізична та інтелектуальна праця, повсякденне життя.

Zubko Olha. The problem of employment and socio-professional adaptation of Ukrainian immigrants in the interwar Czechoslovakia. Production (labor) everyday life: between the usual and forced (1918-1939)

The Ukrainian political emigration of the interwar period was conditioned both by the First World War and the defeat of the Ukrainian Revolution. The governments of the Ukrainian People's Republic and the Western Ukrainian People's Republic, which continued to fight for their return to Ukraine by various methods, found themselves outside their state territory. In addition, a many soldiers, mobilized into the armies of Denikin and Wrangel, captives in the First World War, emigrated too. Civilian refugees fleeing the war and Bolshevik terror also became emigrants. Labor emigrants from Galychyna were the same. The exact figure of the large "outflow" of people from Ukraine to the CzsR has not been established. The approximate number of Ukrainians in this country ranges from 20,000.

The emigration process radically changed the social status of the Ukrainian emigrant, because the "new" Czechoslovak life and the "new" Czechoslovak society did not take into account his former social roles and place in the social hierarchy of the group, and previous social contacts and relations.

Social adaptation is a process of accommodation of an individual to the conditions of the social environment; building an adequate relationship with social objects; integration into social groups, which involves the adoption of norms and values of the new social environment. The consistency of the individual assessments and demands with the values and goals of the society around him are important for social adaptation. Social adaptation has the conditional levels: macro level (adaptation within the whole society); meso level (labor or industrial social adaptation); micro level (internal social adaptation).

Adaptation issues proved painful for Ukrainian political refugees in the interwar Czechoslovak Republic, because all of them (professors, officers, civil servants, politicians, "newly trained" students, former soldiers of the UPR Army and self-proclaimed atamans) had secondary and higher education. And, therefore, they were psychologically more vulnerable, who found it more difficult to adapt and maintain their previous or newly acquired professional (social) status in comparison with emigrants, who did not have any education. Ukrainian political refugees were forced to engage in activities, which insured them to survive physically in the new socio-economic and cultural conditions.

The older generation of emigrants in the fight against unemployment used literary fees, visits of senior officials, pawnshops, loans in shops, and the physical unskilled labor in the end. Inventions, scandals (disputes, betting) and divination were intermediate options.

The younger generation of emigrants-campers began theoretical and practical learning new professions, foreign languages, and did physically unskilled work in the least.

Key words: *interwar Czechoslovaczczyna, Ukrainian emigration, physical and intellectual work, everyday life.*

Українська політична еміграція міжвоєнної доби була зумовлена як Першою світовою війною, так і поразкою Української революції. За межами своєї державної території опинилися уряди УНР і ЗУНР, які різними методами продовжували боротьбу за повернення в Україну. Окрім того, в еміграцію потрапила значна кількість військових, мобілізованих до армій Денікіна і Врангеля, та тих, хто внаслідок Першої світової війни потрапив у полон. Емігрантами ставали і цивільні біженці, які втікали від воєнного лихоліття та більшовицького терору. Такими ж були й трудові емігранти з Галичини. Точної цифри великого «витікання» людей з України до ЧСР не встановлено. Приблизна кількість українських вихідців у цій країні коливається в межах 20 тис осіб [1].

Історичне тло відображення виробничо-трудової повсякденності «українських пражан» – мемуари, спогади, щоденники безпосередніх учасників тих подій, а також документація низки архівних фондів.

Процес еміграції кардинально змінив соціальний статус українського вихідця, бо ж колишні його соціальні ролі і чітке місце у соціальній ієрархії групи не бралися до уваги «новим» життям та «новим» суспільством, до всього ушент нівелювалися попередні соціальні контакти та відносини.

Великий тлумачний словник сучасної української мови розшифровує поняття «адаптація» як активне пристосування індивіда до умов середовища і результат цього процесу. Власне, термін «адаптація» досить поширений і використовується в різних галузях науки. Так, у соціології та психології виділяють виробничу та соціальну адаптацію. Кожен із цих видів має самостійну сферу: соціальна діяльність не зосереджує свою увагу лише на виробництві, натомість виробнича включає у себе технічні, біологічні та соціальні аспекти. Ці два види адаптації перетинаються одне з одним, проте домінуючою є соціальна адаптація [2, с. 237].

Соціальна адаптація – це процес пристосування індивіда до умов соціального середовища; вибудовування ним адекватного відношення із соціальними об'єктами; його інтегрування у соціальні групи, що передбачає прийняття ним норм і цінностей нового соціального середовища. Для соціальної адаптації вагомим є узгодженість оцінок і домагань індивіда із цінностями та цілями оточуючого його соціуму. Соціальна адаптація має такі (умовні) рівні: макрорівень (у межах загального соціуму); мезорівень (трудова або виробнича соціальна адаптація); мікрорівень (внутрішня соціальна адаптація). Ми зупинимось як на мезорівні, так і на макрорівні соціальної адаптації «українських пражан», однак спершу розглянемо ще й поняття соціального статусу.

Соціальний статус попри різні теорії походження терміна здебільшого витлумачується як «становище у суспільстві». Це й обсяг політичних та юридичних прав, і соціальний вимір (рівень доходу, рівень освіти, стать, етнічне походження, місце в структурі влади), і визнання та оцінка з боку інших індивідів (престиж або певний ранг) [3, с. 659]. І соціальна адаптація і, власне, соціальний статус мають, своєю чергою, певні символи (книги, костюми, автівки тощо) та передбачають «виконання» певної ролі (інтелігенція, військові, політики тощо).

Маємо відзначити, для українських політичних вихідців у міжвоєнній ЧСР адаптаційні питання виявилися болючими через те, що всі вони (професура, кадрові офіцери, держслужбовці, політики, а ще й «новопідготовлене» виключно для України студентство – колишні вояки армії УНР та самопроголошені отамани) були спільноту здебільшого із середньою або вищою освітою. А отже, психологічно були більш уразливими індивідами, яким важче було адаптуватися та утримувати свій попередній

або щойно набутий професійний (соціальний) статус порівняно з емігрантами, котрі не мали будь-якої освіти. У нових соціально-економічних і культурних умовах українські політичні вихідці змушені були займатися справами, які давали їм змогу суто фізично вижити.

Виробничу (трудова) повсякденність (мезорівень соціальної адаптації) української емігрантської інтелігенції в ЧСР у 1920–1930-х роках ми проілюструємо завдяки порівнянню трьох умовних груп: 1) старшого покоління – молодшого покоління; 2) викладачів – студентів кількох українських вищих емігрантських навчальних закладів у ЧСР (УВУ, УГА, УВПІ ім. М. Драгоманова); 3) представників української інтелігенції різних політичних таборів (демократичного, соціалістичного, монархічного та націоналістичного).

Розпочнемо з першої умовної групи «старше покоління – молодше покоління». Аналізуючи та порівнюючи «молодість» зі «старістю», маємо відзначити відразу одну цікаву обставину: перед тим як перебраться до Праги, й старі, й молоді вихідці проявили, так би мовити, «специфіку» свого соціально-професійного влаштування ще у Відні та таборах інтернованих у Польщі. І саме в такій практично незмінній формі перенесло її до Чехословаччини. Як згадувала Надія Суровцева¹, «... коли лекцій не було і прийшлося вкрай скрутно, я винайняла одну зі своїх двох кімнат.... На початку в мене жив бувший міністр юстиції, український сенатор Сергій Павлович Шелухин². Це був уже старий, але дуже жвавий, енергійний і недурний чоловік, але він дуже тужив за Україною, сім'єю, мови не знав абсолютно і почував себе препогано, що відбивалося на його настрою. Жив у мене на повному утриманні. Отже, доводилося варити йому його улюблені страви і чимало морочитися. Українських емігрантів Шелухин не любив, Директорії теж і вічно лаявся з ними. Належав він до партії соціалістів-федералістів. До революції був, либонь, суддею. Пожив у мене недовго, щось зиму.

На зміну йому приїхав Дмитро Антонович³, син відомого професора Володимира Антоновича. Він саме повернувся з Італії, де був послом українського уряду; разом із ним приїхали аташе того посольства Сергій Пащенко та художник Юрко Вовк⁴ – онук Антоновича та професора-етнографа Хведора Кіндратовича Вовка⁵, якого ми, петербурзькі студенти, знали, боялися та шанували. Пащенко вступив до Сільськогосподарської академії (у Відні. – О.З.), де я була викладачкою, і оселився поблизу. Антонович же разом з онуком по рекомендації Шелухина оселилися у мене.

Антонович був професором історії мистецтва, соціалістом-демократом, людиною вже літньою, але з претензіями на молодість. Живучи у мене, він писав якусь книжку, здається, з історії мистецтва і цілі дні працював по бібліотеках. Онук його, молодий і дуже талановитий хлопець, натомість цілими днями сидів удома і не працював, чим дуже драгував свого діда. Час від часу Вовк малював дуже вдалі карикатури для журналів, що видавалися на еміграції.... Але легковажний хлопець заробляв дуже мало, витрачав усе дуже швидко і нерозважливо. Це викликало між моїми квартирантами постійні суперечки та незгоди. Антонович кричав високим сопрано, а вайлакуватий хлопець одмовчувався. А потім малював на діда дотепні карикатури і клав йому на стіл» [4, с. 34].

Зіштовхнувшись у Австрії з безробіттям, старе покоління взяло на озброєння для боротьби з ним: літературні гонорари, аудієнції у вищих чиновників, заклад дорогих речей у ломбард, кредити у крамницях і тільки на останок фізичну некваліфіковану працю. Проміжними варіантами були ще винахідництво, епатаж (суперечки, закладництво) та ворожіння. Наприклад, професор, філософ Дмитро Іванович Чижевський⁶ пропонував як у Австрії, так і у Швейцарії винайдені ним «крильця для плавання», а полюбляючи котів, розробив рекомендації для європейських багатіїв щодо розведення та догляду тих або інших котячих порід; маючи ж феноменальну пам'ять, він пам'ятав номери всіх своїх проїзних квитків і цим вигравав суперечки «на гроші». Оригінально виходила зі скрути і Наталя Геркен-Русова⁷, котра досить професійно ворожила на картах і камінні.

¹ **Надія Віталіївна Суровцева** (1896–1985) – українська громадська діячка, історик, перекладач, журналіст, згодом жертва сталінських репресій.

² **Сергій Павлович Шелухін** (1864–1938) – український учений, юрист, історик, дипломат, письменник та педагог.

³ **Дмитро Володимирович Антонович** (1877–1945) – український історик мистецтва й театру, політичний діяч, один із засновників Музею визвольної боротьби в Празі.

⁴ **Юрій Володимирович Вовк** (1899–1961) – графік, портретист, книжковий ілюстратор.

⁵ **Федір Кіндратович Вовк** (1847–1918) – український антрополог, етнограф, археолог, музезнавець, видавець, літературознавець.

⁶ **Дмитро Іванович Чижевський** (1894–1977) – український науковець-енциклопедист, культуролог-славіст, філософ, літературознавець, лінгвіст.

⁷ **Наталя Геркен-Русова** (1897–1979) – українська художниця, сценограф, театралознавець, літературознавець, громадська діячка.

Молоде ж покоління емігрантів-таборян (здебільшого колишні вояки армії УНР й отамани) натомість взялося за навчання (теоретичне та практичне) новим професіям, вивчення іноземних мов і, врешті, за ту ж фізичну некваліфіковану працю для того, щоб у пошуках кращої долі полишити згодом ці табори.

Що було обопільним як для старих, так і молодих вихідців, котрі з Відня перебралися до Праги, то це любов до зустрічей у кав'ярнях, яка у Празі трансформувалася у любов до того чи іншого сорту пива в «господах», де ще й до усього можна було поспівати. Надія Суровцева писала про «феномен віденської кави та європейських кафе» як своєрідну форму колективної еміграційної психотерапії: «...Там налагоджувалися ділові справи, відбувалися невеличкі засідання, там зустрічалися і поважні діячі, і молодь, там можна було знайти працю, помешкання, довідатися політичні новини та українські сенсації, послухати і погомоніти, зустріти нових емігрантів, дізнатися чергові плітки. Там були земляки...» [4, с. 46].

Не менш цікавою й по змозі винахідливою (оригінальною) була трудова адаптація викладачів та студентів вищих українських еміграційних вишів. Першість тут була за Подебрадською сільськогосподарською академією, «срібло» – за Вищим педагогічним, а «бронзу» утримував Український вільний університет.

Першість «подебрадців» у соціально-виробничому адаптуванні не дивувала. Цей виш уважався «хлібним», бо «випускав у світи» агрономів, хіміків, зоотехніків, землемірів, лісівників, інженерів-гідротехніків, інженерів-механіків, кооператорів, товарознавців, статистів. Та і контингент був тут здебільшого дисциплінований, вояцький.

Першість, власне, серед самих «подебрадців» утримували хіміки. Наприклад, професор хімії Сергій Комарецький⁸ із колегами по кафедрі органічної хімії зайнявся розведенням помідорів. І, як відзначав ще один професор УГА, Василь Іванис, у цій ділянці хіміки мали чималі успіхи: «...Біля лябораторії (позаду) був пустир з кількома деревами, що його також винаймала Академія. Цю площу здебільшого обробляли, поділивши на грядки, професори-хіміки, які садили цибулю, часник, огірки та помідори. Вони навіть змагалися, у кого виросте це краще і добивалися до 70 помідорів на 1 куці» [5, с. 33]. З урахуванням того, що в Академії викладалися кооперація та товарознавство і вишу потрібні були додаткові фінансові надходження, можна зробити висновок про продаж Академією надлишку врожаю огірків та помідорів.

Не будемо відкидати того факту, що в хімічних лабораторіях Академії постійно був спирт. Інженер-гідротехнік Валентин Сімянцев⁹ писав: «Для наших хіміків пляшка горілки – це тільки чвертка спирту та трохи лушпиння із цитрини. Спирт вони дешево мали для лябораторок...» [6, с. 37]. Тобто горілка вироблялася як для власного споживання, так і на продаж.

У вільний від занять та літературної діяльності час у 1930-х роках доцент УГА Василь Костянтинович Королів¹⁰ продавав патентовані держачки для брилів: «Один період ранніми ранками, коли Прага ще спала, біг я на далекі передмістя затримувати робітників, що їхали на працю на вельосипедах, і пропонувати їм патентований держак для бриля при їзді на ровері. Був це маніпісінський щипок, що насаджувався на держало ровера і дуже дотепно тримав скиненого з голови бриля. З кожного проданого вішака мав дістати півкрони» [7, с. 160].

Підпрацьовували також і студенти-подебрадці. Валентин Сімянцев пригадував: «Через Громком (Український громадський комітет (1921–1925). – О.З.) чоловік двадцять подебрадців дістали працю в маєтку пана Микулова (десь аж під Пльзем). Не так близько до Подебрад. Розглядали ми той край – гарні села з гарними забудовами – ніде солом'яної стріхи, все черепиця червона. Расова скотина пасеться. Великі череди. Багато фабричних коминів. Бруквані гарні дороги...»

У маєтку завів нас пан Микулов до службового приміщення. Простора з великими вікнами кімната, попід стінами ліжка на вояцький штаб з матрацами, на ліжках дбайливо складені подушки, простирадла, прикривки, рушники – все чистеньке. Посеред кімнати великий стіл, навколо лави,

...У перший день дістали ми і статут: що можна, а чого не можна робити, до кого звертатися, коли будемо діставати платню. Були й жнива, а потім возовиця. У господаря було чимало добрих машин...» [6, с. 85–86].

Не відставали від «подебрадців» і «драгоманівці». Постійні приватні уроки вокалу давала лектор вокалу Любов Ліндфорс¹¹. Виступала в ресторанах та на різноманітних музичних заходах і субдиригентка

⁸ **Сергій Данилович Комарецький** (1881–1952) – український хімік, професор Української господарської академії в Подебрадах, у 1941–1945 рр. – директор Українського технічного господарського інституту в Регенсбурзі.

⁹ **Валентин Іванович Сімянцев** (1899–1992) – військовий, скульптор родом із Харківщини, за фахом – інженер-гідротехнік, сотник армії УНР.

¹⁰ **Василь Костянтинович Королів (Старий)** (1879–1941) – український громадський діяч, письменник, видавець.

¹¹ **Любов Ліндфорс** (1873–1925) – українська піаністка, лектор вокалу УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі, донька Софії Русової.

Української республіканської капели в європейському турне Платоніда Росіневич-Щуровська¹². У її репертуарі були як українські народні пісні, так і українські класичні твори, а ще російські романси й шансон.

Мав підприємницький хист і голова Української селянської спілки в ЧСР Федір Олександрович Сумневич¹³. У 1923 р. Федір Сумневич був обраний на посаду голови Української селянської спілки в Празі. На базі цієї організації було створено чимало різноманітних курсів: миловарні, гарбарські, бібліотечні, бортницькі курси консервування та ремонту взуття та багато інших. Проте найбільшою популярністю як серед старого, так і молодого еміграційного контингенту користувалися автотракторні курси – сучасний аналог курсів із підготовки водіїв різних категорій. Курси запрацювали в 1925 р., тоді як протягом 1924-го Федір Сумневич активно листувався з майбутніми викладачами курсів щодо оптимальних і належних умов оплати їхньої праці, виробляв правила прийому та навчання, розшукував трактори й автомобілі для лізингу та оренди. За свідченням багатьох українських та білоруських вихідців, автотракторні курси мали шалену популярність як у Празі, так і поза її межами [8, арк. 15].

Щодо ж соціально-виробничої адаптації представників української інтелігенції різних політичних таборів (демократичного, соціалістичного, монархічного та націоналістичного), то тут чи не найцікавіше. Як на диво, назвати найбільш працьовитими потрібно соціалістів та демократів, бралися до роботи й радикали. А ось націоналісти та монархісти спокійніше ставилися до фізичної праці. Однак причина такої «ледачості» останніх була не в тому, що націоналістична чи промонархічна молодь не знала фізичної праці, зовсім ні. Причина була іншою. Вона крилася в ідейності, прагненні не зректися своїх політичних ідеалів, а також в амбітності, намаганні за допомогою політичної доктрини домогтися певних вершин у суспільно-політичній ієрархії, змінити/підвищити свій соціальний статус.

Той же Валентин Сімянцев згадував у 1927 р.: *«Приїхав до пана Микулова новий наш студент-робітник, Бать, гетьманець. З вокзалу його легеньку валізку ніс якийсь хлопчак. Для нього це було чимось нормальним, але нам ніяк не лізло під покришку. Батеви як паничеві дісталась легша робота – пасти гусей. Гуси цілком порядні сотворіння і, напевно б, слухали б Батя, але от гусак – ні. До чого ж був сміливий, зарозумілий, нахабний та зухвалий. Гуси в шкоду, Бать до них, гусак до Батя. Хворостини він зовсім не боявся. Отже, Бать тікав від такої напасти, а гуси наслися у шкоді. Чортів гусак відгадав людину і часто-густо ганяв Батя по полю. Такого інтелігентного, в темному одязі, капелюсі, з книжечкою чи газетою кишені про всяк випадок.*

Згодом Бать дістав нове завдання – полоти на картоплинищі бур'яни. Та і тут біда: ніяк він не міг розпізнати де бур'ян, а де бадилля, все ж зелене. Він смикав, рвав і теребив усе, що лізло під руку... Попрацював наш Бать на різних «посадах», але завжди з однаковими наслідками. Тай і поїхав «додому» до Праги. Господар навіть його своїм «Рол Ройсом» на двірець відвіз» [6, с. 89].

А в 1936 та в 1939 рр. Сімянцев відзначав уже інше: *«Працювала більшість на будівництві в гідроелектростанції на річці Влтаві. (Шлюзові комори і привід – рукав річки з'єднували турбіни – саме те для насгідротехніків)... Проте ... інженер-інженером, а вантаж піску – погодинна оплата. 5–6 корон за годину. Заробити 35 корон у день було в ті часи фантастикою» [9, с. 95–96].*

Потрібно, щоправда, відзначити й той факт, що не всі українські емігранти спромоглися пристосуватися до ситуації та змінити за потреби фах. Наприклад, для Євгена Харлампійовича Чикаленка¹⁴ це було поготів неможливо. Євгенові Чикаленку, який усе життя був багатою людиною, важко було адаптуватися до скрутних матеріальних обставин. Так, в УГА в Подєбрадах (завдяки викладацькій зарплаті та стипендії від Спілки українських техніків сільського господарства) він отримував 1 500 чехословацьких крон. В одному із записів свого «Щоденника» від 1926 р. він передавав свої переживання із цього приводу так: *«Тут я тільки й живу думками – якби дожити місяця, чим би заробити на недохвату, яку терплю під кінець кожного місяця. Не то що записувати в щоденник, а й жити не хочеться, так мені остогидли оті турботи за корону. Всі тутешні люде, принаймні з лекторського персоналу, здавна звикли жити заслуженою платнею, і дома вони так само жили двадцятим числом (днем отримання заробітної платні. – О.З.), як і тут. А я «вродився буржуєм» і того 20-го числа не знав і ніколи не думав – чим я доживу місяця; я думав про гроші хіба тільки тоді, коли бачив потребу в їх для якоїсь громадської справи. А от тепер на старості літ доводиться і мені жити думкою – чим дожити до кінця місяця; весь вік я давав людям аванси, а тепер доводиться їх самому просити...» [10, с. 114].*

¹² Платоніда Росіневич-Щуровська (1893–1973) – українська диригентка, учениця Олександра Кошиця.

¹³ Федір Олександрович Сумневич (1885–?) – український кооператор, засновник Рівненської «Просвіти», повітовий губернатор Волині, асистент кафедри політичної економії та правознавства УВП ім. М. Драгоманова. У 1929 р. повернувся на Волинь. Із 1929 р. подальша доля невідома.

¹⁴ Євген Харлампійович Чикаленко (1861–1929) – визначний громадський діяч, благодійник, меценат.

А ось Станіслав Северинович Дністрянський¹⁵ намагався, не змінюючи фах, не стільки скаржитися на відсутність грошей, скільки їх заробити. Його цікавило питання обміну валют. Саме із цього питання він активно листувався з дружиною Софією Львівною Дністрянською¹⁶, котра залишилася у Відні, а потім переїхала до Львова, та намагався переказувати їй більш-менш регулярно поштовими переказами гроші. 03.11.1921 він писав з Праги до дружини: «...Не знаю, яким чином цього місяця виплатили мені аж 27.000 к. Наші пенсії підвищено і до кінця грудня можемо цілком добре при унів. вийти. Будемо мати мабуть по 4.000 чеських корон місячно; з того осядуться досить значну суму, більше чим половину...» [11, с. 181]. 19.11.1921 Дністрянський пише дружині вже про те, що бажані нею музичні твори композитора Клода Дебюссі коштують у Празі 400 чехословацьких крон, тобто дорівнюють 24 тис австрійським кронам. Про таке співвідношення валют свідчать й такі стрічки Дністрянського: «Крім цього, переказую Тобі квіт до Німчука на 15 чеських крон, котрі побери від него зараз після одержання мого листа або в чеських кронах, або – як схочеш – в еквіваленті австрійськими (900 а. к.)...» [11, с. 204]. У листі Дністрянського йдеться про австрійські та чехословацькі крони і про переїзд Українського вільного університету з Відня до Праги. Зрозумілою з листа є й та інформація, що «грошовий статус» і «купівельна спроможність» чехословацької крони були більш стабільними, ніж австрійської. Після розпаду Австро-Угорщини саме Чехословаччина взялася стабілізувати курс валют із метою недопущення подальшого знецінення австрійської крони, що існувала в статусі валюти після розпаду імперії ще до 1925 р. Австро-Угорщина зобов'язувалася перестати виплачувати військові облигації та здійснювати кредитування урядів Австрії та Угорщини відповідно. Проте австро-угорський банк порушив домовленості, і це призвело до штемпелювання банкнот у міжвоєнній ЧСР, а із цим, відповідно, до інфляції австрійської крони. Як видно з листа Станіслава Севериновича, співвідношення чехословацької крони до австрійської становило на той час 1:60.

У грудні 1921 р. Дністрянський до всього занепокоєний і станом польських марок (до 29.04.1924 в обігу були польські марки, запозичені в Німеччині; із 1924 р. завдяки грошовій реформі 1 злотий дорівнював 1.800.000 польських марок): «Сьогодні рано писав я до Тебе картку. Тепер пишу в каварні і якраз вичитав в газетах віденських про обмін польських марок в банкнотах по 1000, 500 і 100. Сказано, що ці «Banknoten» переводять банки віденські від 2 аж до 15 грудня. Не знаю, чи заводять у Польщі нові банкноти, чи може австрійські власті припорочають стягнення. Будь що будь, мусиш довідати ся... Старай на кожний випадок обміняти ті польські марки, які є в нас, на австр[ійські]корони» [11, с. 241].

Із 1928 р. листи Дністрянського – зовсім інші. Так, 02.03.1928 він повідомляє: «Перед хвилькою вислав до Тебе карточку і зголосився по гроші в канцелярії. Діставши гроші, висилаю Тобі 1.000 ч.к. і приписую ще кілька слів...» [11, с. 287].

26 квітня 1928 р. Дністрянський вислав дружині чергових 500 крон (15 доларів, у 1923–1933 р. співвідношення чехословацької крони до американського долара становило 2,96:1 (3:1)), 27 квітня 1928 р. знову простим поштовим переказом ще 500 крон. Останні дані про грошові поштові перекази Дністрянського датуються травнем 1928 р. і в сумі 1000 чехословацьких крон. У всіх своїх листах до дружини пан Станіслав просить її гарно харчуватися та вдягатися і не шкодувати грошей «на здоров'я».

Маємо відзначити ще один момент: на українських вихідців у ЧСР хоча і чекала некваліфікована праця, проте вона часто-густо давала більший заробіток, ніж інтелектуальна. Наталка Наріжна свідчила про те, як сусідка-чешка якось сплутала професора Костя Лоського¹⁷ у домашньому комбінезоні із садівником і наказала виконати певний фронт робіт, заплативши за роботу непогані гроші. Згодом цей факт надав професору ґрунт для постійних розмірковувань щодо дивних реалій життя. І це за умови, що за характеристикою Євгена Чикаленка родина Лоських жила в ЧСР «по-буржуйські» [12, с. 31].

Отже, проблеми зайнятості та соціально-професійної адаптації в умовах еміграції виявилися досить болючими питаннями для українських вихідців. Пошуки стабільного й постійного (регулярного) доходу і пошуки «місця під сонцем» в умовах нових життєвих реалій як окремий спосіб боротьби за життя змусили багатьох емігрантів виявити неабияку кмітливість.

¹⁵ Станіслав Северинович Дністрянський (1870–1935) – український учений-правник і політичний діяч, автор проєкту Конституції ЗУНР.

¹⁶ Софія Львівна Дністрянська (1882–1956; перепохована в Ужгороді 29.03.2001) – українська піаністка та педагог, рідна сестра відомого українського географа, академіка Степана Рудницького.

¹⁷ Костянтин Володимирович Лоський (1874–1933) – український громадський і політичний діяч, історик права, дипломат і публіцист.

Література:

1. Нова Україна. Прага. 1922. Ч. 1. 46 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Універсальний словник-енциклопедія / уклад. М.В. Попович (гол. ред.) та ін. ; 4-е вид. Львів : Тека, 2006. 1432 с.
4. Суровцева Н. Спогади. Київ : Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. 432 с.
5. Іванис В. Стежками життя. Спогади. Книга V. Новий Ульм. Німеччина, 1962. 517 с.
6. Сімянців В. Студентські часи. (Спогади). Чехо-Словаччина. Роки 1923–1929. Вашингтон : Д.К., 1973. 91 с.
7. Королів (Старий) В. Згадки про мою смерть. Торонто : Добра книжка, 1961. 246 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України в м. Києві (ЦДАВОВУ). ф.3925. оп. 1. спр. 10. 24 арк.
9. Сімянців В. Інженер-емігрант у Чехо-Словаччині (1929–1945). В-во Юліана Середяка. Buenos Aires – Philadelphia, 1978. 113 с.
10. Чикаленко Є. Щоденник (1925–1929) / упоряд., передм. та ком. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2016. 448 с.
11. Софія і Станіслав Дністрянські. Листи. Спогади. Статті : монографія / за ред. д-ра мистецтвозн., проф. Г. Карась ; упоряд. : Г. Карась, Л. Обух. Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. 350 с.
12. Наріжна Н. Дитячими очима (Спомин). Praha, 2010. Vydalo Sdružení Ukrajinek v České republice. Editor Mykola Mušinka. 100 s.